

Η αξιοποίηση της ψηφιακής πλατφόρμας Historiana στη διδασκαλία του μαθήματος της Ιστορίας

Δέσποινα Ψώρα

*Απόφοιτη ΕΑΠ: Σπουδές στον Ελληνικό Πολιτισμό
Απόφοιτη ΑΣΠΑΙΤΕ: Ετήσιο Πρόγραμμα Παιδαγωγικής Κατάρτισης
Διοικητική υπάλληλος Δι.Α.Νο.Χ. Α.Ε.
des73psorra@gmail.com*

Τιμολέων Θεοφανέλλης

*Διδάσκων ΑΣΠΑΙΤΕ: Ετήσιο Πρόγραμμα Παιδαγωγικής Κατάρτισης
Διευθυντής Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Λέσβου
timtheof@gmail.com*

Περίληψη

Καθώς το διαδίκτυο εξελίσσεται, οι πληροφορίες είναι διαθέσιμες σε όλους. Ωστόσο, με αυτήν την πληθώρα, υπάρχει μια αυξανόμενη ανάγκη για έλεγχο και αξιολόγηση της εγκυρότητάς τους. Αυτό μπορεί να ενταχθεί σε μια αγωγή στα μέσα (media literacy). Οι χρήστες πρέπει να μάθουν να παραπέμπουν και να αναφέρουν τις πηγές που περιλαμβάνουν στο νέο υλικό που δημιουργούν. Ζώντας στη σημερινή κοινωνία όπου η γνώση είναι άφθονη, οι μαθητές θα πρέπει να είναι σε θέση να αναγνωρίσουν τη σημασία της πολιτιστικής κληρονομιάς και της ιστορίας, ως θεμελιώδεις υπόβαθρο της ταυτότητάς τους. Οι Τεχνολογίες Πληροφορίας και Επικοινωνίας (ΤΠΕ) και το διαδίκτυο προσφέρουν μοναδικά εργαλεία, που μπορούν να χρησιμοποιηθούν από εκπαιδευτικούς για αυτόν τον σκοπό. Οι συνθήκες, που έχει δημιουργήσει στον τομέα της εκπαίδευσης η είσοδος των ΤΠΕ, καταστούν απαραίτητη τη χρήση καινοτόμων μέσων διδασκαλίας στην εκπαιδευτική διαδικασία. Η ανάλυση της λειτουργίας της ψηφιακής πλατφόρμας Historiana και ο τρόπος που αυτή μπορεί να αξιοποιηθεί στη διδασκαλία του μαθήματος της Ιστορίας, την αναδεικνύουν σε ένα αξιόπιστο και εύχρηστο διδακτικό εργαλείο, που συμβαδίζει με τις σύγχρονες θεωρίες μάθησης.

Λέξεις-κλειδιά: Ιστορία, διδακτικό σενάριο, ΤΠΕ, Historiana.

1. Εισαγωγή

Η ραγδαία εξέλιξη της τεχνολογίας έχει επιφέρει σημαντικές αλλαγές στη σύγχρονη κοινωνία. Η επιρροή που ασκεί σε όλους μας και πολύ περισσότερο στους νέους, την έχει αναδείξει ως έναν από τους πρωτεύοντες και ρυθμιστικούς παράγοντες της καθημερινότητάς μας. Η εκπαιδευτική κοινότητα, η οποία αποτελεί το κοινωνικό περιβάλλον όπου οι νέοι κινούνται και αλληλεπιδρούν για ένα μεγάλο μέρος της ζωής τους και φιλοδοξεί να παρέχει στους μαθητές όχι μόνο τις απαραίτητες γνώσεις αλλά και τα ψυχοκοινωνικά εφόδια για να ενταχθούν ομαλά στην κοινωνία των ενηλίκων, είναι αναγκαίο να συμπεριλάβει τα εργαλεία που προσφέρουν οι νέες τεχνολογίες στην εκπαιδευτική διαδικασία.

Οι εφαρμογές ΤΠΕ μπορούν να ενισχύσουν την εκπαίδευση της πολιτιστικής κληρονομιάς, καθώς προσφέρουν μοναδική προστιθέμενη αξία στην εκπαίδευση και τη μάθηση. Ταυτόχρονα, η χρήση του Διαδικτύου και η πρόσβαση σε αυτό είναι ευκολότερη και μια πολυτροπική άποψη των αντικειμένων που εμπλουτίζουν και βελτιώνουν την εκπαίδευση (Ott & Pozzi, 2011). Σήμερα, το διαδίκτυο είναι η πιο δημοφιλής υπηρεσία, που επιτρέπει την εύκολη πρόσβαση των χρηστών σε μια τεράστια συλλογή ψηφιακών εγγράφων και ιστότοπων. Οι δυνατότητες που προσφέρονται παράγονται και η κοινή χρήση από τους

χρήστες έχουν αυξηθεί σημαντικά. Είναι, επομένως, εύκολο να βρεθεί υλικό που μπορεί να αξιοποιηθεί για εκπαιδευτικούς σκοπούς ή για χρήση σε εκπαιδευτικά πλαίσια (Taibi et al., 2013). Αυτό το άρθρο παρουσιάζει και προτείνει τις εκπαιδευτικές χρήσεις της πλατφόρμας Historiana για τη διδασκαλία του μαθήματος της Ιστορίας. Το μάθημα της Ιστορίας θεωρείται ως ένα από τα πιο απαιτητικά σχολικά μαθήματα, καθώς εμπεριέχει έναν μεγάλο όγκο πληροφοριών και είναι αμιγώς θεωρητικό. Βέβαια, υπάρχουν πολλές και σύνθετες παράμετροι που θα ήταν καλό να ληφθούν υπόψη για τη βαθιά κατανόηση και τη δημιουργία ιστορικής συνείδησης στους μαθητές. Έτσι, η χρήση των ΤΠΕ κάνει τη διδασκαλία του μαθήματος της Ιστορίας πιο εύκολη, άμεση και, ταυτόχρονα, ευχάριστη.

Σήμερα, υπάρχει ποικιλία εποπτικών μέσων, εφαρμογών και λογισμικών που μπορούν να αξιοποιηθούν στη διδασκαλία του μαθήματος. Η Historiana είναι μια από τις ψηφιακές πλατφόρμες που μπορεί να χρησιμοποιηθεί για τον σκοπό αυτό, προσφέροντας πολλαπλά οφέλη σε μαθητές και εκπαιδευτικούς.

2. Η ψηφιακή πλατφόρμα Historiana ως ψηφιακό μαθησιακό πλαίσιο

Η ψηφιακή πλατφόρμα historiana.eu απευθύνεται σε εκπαιδευτικούς που διδάσκουν Ιστορία και σε μαθητές. Αποτελεί μια από τις πρωτοβουλίες του EUROCLIO (Ευρωπαϊκού Συνδέσμου Ενώσεων Καθηγητών Ιστορίας), που, σε συνεργασία με την Europeana, ίδρυσαν, το 2010, την Historiana. Είναι ένα περιβάλλον που διαμορφώθηκε και, συνεχώς, εξελίσσεται από ιστορικούς της Ευρώπης, με τη συνδρομή Ιδρυμάτων Πολιτιστικής Κληρονομιάς, και λειτουργεί ως ψηφιακό βιβλίο της ευρωπαϊκής ιστορίας.

3. Χρήση της ψηφιακής πλατφόρμας Historiana στην εφαρμογή ενός σχεδίου μαθήματος στο πλαίσιο του εκπαιδευτικού σχεδιασμού

Ο εκπαιδευτικός σχεδιασμός συνδέεται με τις παιδαγωγικές θεωρίες μάθησης και αποτελεί μια σημαντική παράμετρο στη διαμόρφωση της σύγχρονης εκπαιδευτικής διαδικασίας. Πρόκειται για την προετοιμασία ενός πλάνου το οποίο ακολουθεί ο εκπαιδευτικός, προκειμένου να επιτύχει τους βραχυπρόθεσμους και μακροπρόθεσμους στόχους του (Θεοδότου, 2014). Είναι μια διαδικασία, κατά την οποία, με συστηματικό τρόπο, οριοθετούνται και οργανώνονται οι μέθοδοι διδασκαλίας, οι εκπαιδευτικές δραστηριότητες, ενέργειες και η ροή εργασιών (Πετροπούλου κ.ά., 2015).

Ένας εκπαιδευτικός σχεδιασμός, για να είναι αποτελεσματικός, πρέπει να δημιουργεί το κατάλληλο μαθησιακό περιβάλλον και να γνωρίζει που απευθύνεται, έτσι, ώστε να ιεραρχηθούν οι προτεραιότητες (Θεοδότου, 2014). Επομένως, κατά την εκπόνησή του, ακολουθούνται τα παρακάτω βήματα: Ορίζονται, εξ αρχής, οι ανάγκες των εκπαιδευόμενων και θέτονται οι εκπαιδευτικοί στόχοι και τα προσδοκώμενα αποτελέσματα. Επιλέγεται το διδακτικό μοντέλο, καθώς, επίσης, και ο τρόπος αξιολόγησης, ώστε να υπάρχει η δυνατότητα εκτίμησης του αποτελέσματος. Λαμβάνονται υπόψη τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των μαθητών, τα οποία επηρεάζονται από προσωπικούς και κοινωνικούς παράγοντες.

Πίνακας 1. Σχέδιο μαθήματος

ΣΧΕΔΙΟ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ
 ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ: ΙΣΤΟΡΙΑ
 ΕΙΣΗΓΗΤΡΙΑ: ΨΩΡΡΑ ΔΕΣΠΟΙΝΑ

Ημερομηνία:	23/04/2021
Τάξη:	Α΄ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ
Μάθημα:	ΙΣΤΟΡΙΑ
Τίτλος ενότητας:	ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΑΔΑ
Θέμα ενότητας:	Ο ΜΥΚΗΝΑΪΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ (Τέχνες)
Χρονική διάρκεια:	1 ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΩΡΑ
2. Διδακτικοί στόχοι:	
Οι μαθητές, μετά το τέλος της διδασκαλίας, θα πρέπει να είναι σε θέση:	
<ul style="list-style-type: none"> ➤ Να μπορούν: <ul style="list-style-type: none"> α) να ανακαλύπτουν τις πτυχές της μυκηναϊκής κοινωνίας που αναδεικνύονται μέσα από την τέχνη και, συγκεκριμένα, μέσα από τις τοιχογραφίες. β) να συσχετίζουν διαχρονικά την τέχνη ενός λαού με κοινωνικοπολιτισμικό περιβάλλον στο οποίο εντάσσεται. 	
3. Προαπαιτούμενες γνώσεις και δεξιότητες	
Οι μαθητές θα πρέπει:	
<ul style="list-style-type: none"> ➤ Να γνωρίζουν για τα Μυκηναϊκά κέντρα, την οικονομική, κοινωνική και πολιτική οργάνωση του μυκηναϊκού κόσμου και βασικά στοιχεία για την τέχνη και την αρχιτεκτονική ή. ➤ Να μπορούν να εφαρμόζουν την ομαδοσυνεργατική μέθοδο. ➤ Να μπορούν να πλοηγούνται σε εκπαιδευτικά λογισμικά. 	
4. Διδακτική μεθοδολογία: Διερευνητική - Ομαδοσυνεργατική μέθοδος διδασκαλίας	
4α. Διδακτικές προσεγγίσεις / διδακτικές τεχνικές:	Συνδυασμός ομαδοσυνεργατικής, διαλογικής και ανακαλυπτικής προσέγγισης. Χρήση διδακτικών τεχνικών διδασκαλίας με ημιδομημένο διάλογο, χρήση ψηφιακής πλατφόρμας Historiana, συζήτηση, επίδειξη, ομάδες εργασίας, συνεργατικές και διερευνητικές δραστηριότητες.
4β. Διδακτικά μέσα/Υλικοτεχνική υποδομή:	τετράδια, φύλλα εργασίας, φύλλα αξιολόγησης, διαφανισκόπιο, εργαστήριο υπολογιστών, ιστορική πηγή
5. Δομή του μαθήματος (Αναλυτική περιγραφή)	

ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ		
ΧΡΟΝΟΣ	ΔΙΔΑΚΤΙΚΑ ΒΗΜΑΤΑ	ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ & ΤΕΧΝΙΚΕΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ
5 λεπτά	Κινητοποίηση ενδιαφερόντων	<p>Με την παράθεση μιας φράσης του Άγγελου Σικελιανού και την προβολή εικόνων από τοιχογραφίες του Μυκηναϊκού Πολιτισμού, οι εκπαιδευόμενοι προβληματίζονται και, παράλληλα, γίνεται η εισαγωγή στο θέμα. Γίνεται επεξήγηση στους μαθητές των διερευνητικών διαδικασιών που θα ακολουθήσουν.</p> <p>Με τη βοήθεια του υποστηρικτικού υλικού, διατυπώνεται το ερευνητικό ερώτημα:</p> <p>Ποιες πτυχές της μυκηναϊκής κοινωνίας αναδεικνύονται μέσα από τις τοιχογραφίες;</p> <p>(Σημείωση: Οι μαθητές/τριες έχουν ενημερωθεί, σε προηγούμενη συνάντηση, για το περιεχόμενο της Θεματικής Ενότητας. Επιπλέον, έχουν χωριστεί στην ίδια συνάντηση σε 2 τετραμελείς ομάδες εργασίας και έχουν ανατεθεί οι ρόλοι των ομάδων).</p> <p>Ως τεχνικές, χρησιμοποιούνται η επίδειξη και η παρατήρηση.</p> <p>Μέσο: (3η έως 7η διαφάνεια)</p>
15 λεπτά	Διατύπωση υποθέσεων - Συγκέντρωση δεδομένων - Επεξεργασία υλικού:	<p>Δίδονται στους εκπαιδευόμενους, οι οποίοι είναι χωρισμένοι σε ομάδες, φύλλα εργασίας, τα οποία περιέχουν το ερευνητικό ερώτημα, τις οδηγίες για τον τρόπο εργασίας και την πηγή που θα πρέπει να μελετήσει η κάθε ομάδα. Οι εκπαιδευόμενοι διατυπώνουν υποθέσεις για το υπό διερεύνηση θέμα, παρατηρούν, συλλέγουν και ταξινομούν τα δεδομένα, επιλέγουν τις πληροφορίες, που είναι χρήσιμες για την απάντηση του ερωτήματος και κάνουν συνδέσεις του γνωστικού αντικείμενου με τη σύγχρονη κοινωνία.</p> <p>Ως τεχνική, χρησιμοποιείται η διερεύνηση.</p> <p>Μέσο: (8η και 9η διαφάνεια) & δραστηριότητα e-Learning Historiana</p>
10 λεπτά	Οργάνωση - Έλεγχος υποθέσεων - Διατύπωση συμπερασμάτων	<p>Οι εκπρόσωποι των ομάδων παρουσιάζουν στην τάξη τα αποτελέσματα της έρευνάς τους και οι μαθητές οργανώνουν τα δεδομένα, ελέγχουν τις υποθέσεις που είχαν θέσει και παραθέτουν τις δικές τους ερμηνείες και εξηγήσεις. Μέσα από συζήτηση και με την καθοδήγηση του εκπαιδευτικού εξάγονται τα συμπεράσματά.</p> <p>Ο εκπαιδευτικός συνοψίζει τα αποτελέσματα με την παρουσίαση σχεδιαγράμματος.</p> <p>Μέσο: (10η διαφάνεια)</p>

7 λεπτά	Ανάλυση ερευνητικής διαδικασίας - Εφαρμογή	Οι μαθητές εξηγούν τα βήματα που ακολούθησαν και εντοπίζονται τα σημεία που θα μπορούσαν να βελτιωθούν στην ερευνητική στρατηγική. Δίδεται από τον εκπαιδευτικό μια σύντομη άσκηση εμπέδωσης για την καλύτερη κατανόηση της νέας γνώσης και την εφαρμογή της στις σύγχρονες κοινωνίες. Μέσο: άσκηση αντιστοίχισης (11η , 12η και 13η διαφάνεια)
4 λεπτά	Αξιολόγηση	Με τη συμπλήρωση ενός εννοιολογικού χάρτη και με συζήτηση, επιτυγχάνεται ο αναστοχασμός και η επανατροφοδότηση της διαδικασίας και εξετάζεται ο βαθμός επίτευξης των διδακτικών στόχων. Η τεχνική που χρησιμοποιείται είναι η ετεροαξιολόγηση και η λεκτική αυτοαξιολόγηση. Μέσο: εννοιολογικός χάρτης (14η διαφάνεια).
4 λεπτά	Ανακεφαλαίωση	Λεκτική/Μεταγνωστική. Προβάλλεται εικόνα η οποία θα δώσει το ερέθισμα στους μαθητές/τριες να συνδέσουν τη νέα γνώση με τη σύγχρονη πραγματικότητα. Μέσα από τη διαδικασία αυτή, αναπτύσσεται η κριτική και σύνθετη σκέψη των μαθητών . Η τεχνική που χρησιμοποιείται είναι ο συλλογισμός. Μέσο: (15η διαφάνεια).
ΕΠΙΠΛΕΟΝ ΠΗΓΕΣ/ΥΛΙΚΟ/ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ		
<p>Μαστραπάς, Αντ., <i>Ιστορία του Αρχαίου Κόσμου Από τους προϊστορικούς πολιτισμούς της Ανατολής έως την εποχή του Ιουστινιανού</i>. Αθήνα: Ινστιτούτο Τεχνολογίας Και Επικοινωνιών «Διόφαντος». σσ. 65-75.</p> <p>Φρυδάκη, Ε. (2009). <i>Η διδασκαλία στην τομή της νεωτερικής και της μετανεωτερικής σκέψης</i>. Αθήνα: Κριτική. σσ. 211-212.</p> <p>http://ebooks.edu.gr/ebooks/handle/8547/2024</p>		

Όλα τα παραπάνω αποτελούν μέρος του ευρύτερου εκπαιδευτικού πλαισίου και αποτελούν μια βάση δεδομένων, η οποία μπορεί να χρησιμοποιηθεί στο μέλλον και να ανατροφοδοτήσει τον ίδιο τον εκπαιδευτικό (Πετροπούλου κ.ά., 2015). Μέρος του εκπαιδευτικού σχεδιασμού αποτελεί το σχέδιο μαθήματος, το οποίο διέπεται από τους ίδιους κανόνες. Ουσιαστικά, πρόκειται για την οργάνωση και τον σχεδιασμό του μαθήματος. Ο εκπαιδευτικός οργανώνει το πλάνο του μαθήματος, έχοντας, σαφώς, οριοθετήσει το γνωστικό αντικείμενο και τους στόχους. Απαραίτητη, επίσης, προϋπόθεση είναι να βασίζεται σε ένα θεωρητικό υπόβαθρο, το οποίο καθοδηγεί τον δάσκαλο στο να αποφασίσει ποια είναι η καταλληλότερη διδακτική προσέγγιση που πρέπει να ακολουθήσει (Οικονόμου, 2020). Έχοντας υπόψη του τα παραπάνω, σχεδιάζει τη ροή των εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων και καθορίζει τους ρόλους των μαθητών αλλά και του ίδιου σε αυτές. Για να υλοποιηθούν με τον καλύτερο δυνατό τρόπο οι δραστηριότητες, πρέπει να προηγηθεί η οργάνωση της τάξης και

να εξασφαλισθεί το απαραίτητο υλικό και τα γνωστικά εργαλεία (Οικονόμου, 2020). Τέλος, ο εκπαιδευτικός θα πρέπει να έχει επιλέξει τον τρόπο αξιολόγησης με τον οποίο θεωρεί ότι θα εκτιμήσει ασφαλέστερα κατά πόσο επετεύχθησαν οι στόχοι του σεναρίου.

Με βάση τα παραπάνω αντιλαμβανόμαστε ότι τα διδακτικά σενάρια, που στηρίζονται στις σύγχρονες θεωρίες μάθησης και χρησιμοποιούν ΤΠΕ, συμβάλλουν καθοριστικά στην επιμόρφωση των εκπαιδευτικών, ώστε να είναι σε θέση να ανταποκριθούν στις ανάγκες της κοινωνίας της μάθησης, η οποία χαρακτηρίζεται από ετερογένεια και διαρκείς μεταβολές. Τα διδακτικά σενάρια μπορούν να αποτελέσουν ένα σημαντικό εργαλείο για την εξέλιξη των εκπαιδευτικών, καθώς πρόκειται για μια καθημερινή δραστηριότητα που διαμορφώνεται από παράγοντες, όπως το θεωρητικό υπόβαθρο, η αλληλεπίδραση με τους μαθητές, με τους άλλους εκπαιδευτικούς και με το σχολικό και κοινωνικό περιβάλλον. Ακολουθεί ένα παράδειγμα σχεδίου μαθήματος, στο οποίο αξιοποιείται η *Historiana*, κατά τη διάρκεια της διδασκαλίας του μαθήματος της Ιστορίας της Α΄ Γενικού Λυκείου στο εργαστήριο του σχολείου.

4. Αναλυτική περιγραφή σεναρίου

4.1. Εισαγωγή

Το σενάριο μαθήματος που ακολουθεί έχει ως στόχο να αναδείξει τη συμβολή της εφαρμογής των νέων τεχνολογιών στην εκπαιδευτική διαδικασία. Τα εποπτικά μέσα, στις σύγχρονες μεθόδους διδασκαλίας, δε διαδραματίζουν απλά έναν υποστηρικτικό ρόλο, αλλά αποτελούν δομικό και ρυθμιστικό παράγοντα. Η διδασκαλία πλέον γίνεται με τη χρήση πολυμέσων, οπτικοακουστικού, δηλαδή, υλικού, που μπορεί να περιλαμβάνει εικόνα, ήχο, κείμενα, βίντεο, συνδέσμους. Στο εν λόγω διδακτικό σενάριο, προτείνονται τρόποι εισαγωγής των ΤΠΕ, με ιδιαίτερη αναφορά στην πλατφόρμα *Historiana*, στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση και, συγκεκριμένα, στο μάθημα της Ιστορίας. Στις δραστηριότητες, η *e-Learning* δραστηριότητα της ψηφιακής πλατφόρμας *Historiana* θα αναλυθεί εκτενώς, προκειμένου να γίνει κατανοητό πώς μπορεί να αξιοποιηθεί, ως ένα χρήσιμο εργαλείο, για καθηγητές και μαθητές.

4.2. Συμβατότητα με το ΑΠΣ

Το σενάριο αυτό αναφέρεται στην Ενότητα «Αρχαία Ελλάδα» και, ειδικότερα, στον μυκηναϊκό πολιτισμό, η οποία περιλαμβάνεται στο βιβλίο της Ιστορίας της Α΄ τάξης Γενικού Λυκείου και η διδασκαλία της προβλέπεται από το Α.Π.Σ. Η ανάπτυξη του θέματος συμβαδίζει με τους στόχους του Α.Π.Σ., καθώς, μέσα από τις δραστηριότητες, οι μαθητές θα είναι σε θέση να αναγνωρίζουν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του μυκηναϊκού πολιτισμού, κυρίως, μέσα από την καθημερινή ζωή που προβάλλεται από τις μυκηναϊκές τοιχογραφίες, και να εξάγουν συμπεράσματα για την κοινωνική δομή και τη ζωή των Μυκηναίων. Σε συνδυασμό με την πρότερη γνώση και τις πληροφορίες που παρέχει το σχολικό εγχειρίδιο, θα αποκτήσουν μια σφαιρική εικόνα για το θέμα.

4.3. Διδακτικοί στόχοι

Οι μαθητές, μετά την ολοκλήρωση του σεναρίου, θα πρέπει να είναι σε θέση:

Σε γνωστικό επίπεδο:

- Να εντοπίζουν και να εξηγούν τον τρόπο που οι τοιχογραφίες εκφράζουν την κοινωνία του μυκηναϊκού πολιτισμού.
- Να ανακαλύπτουν τις πτυχές της μυκηναϊκής κοινωνίας που αναδεικνύονται μέσα από την τέχνη και, συγκεκριμένα, μέσα από τις τοιχογραφίες.

- Να συσχετίζουν, διαχρονικά, την τέχνη ενός λαού με το κοινωνικό - πολιτισμικό περιβάλλον στο οποίο εντάσσεται.

Σε επικοινωνιακό και κοινωνικό επίπεδο:

- Να μπορούν να συνεργάζονται.
- Να επικοινωνούν.
- Να οργανώνουν και να συνθέτουν πληροφορίες.
- Να ελέγχουν αν τα δεδομένα της έρευνάς τους βρίσκουν εφαρμογή στη σύγχρονη πραγματικότητα.

Σε μεταγνωστικό επίπεδο:

- Να αναπτύσσουν σύνθετη και κριτική σκέψη, καθώς είναι σε θέση να συνδέουν τη ζωγραφική και, γενικότερα, την τέχνη ενός λαού με διάφορες πτυχές της κοινωνικής του ζωής.

Σε επίπεδο χρήσης της τεχνολογίας:

- Να εξοικειωθούν με τη χρήση του διαδικτύου ως εργαλείο για την έρευνα.
- Να εξοικειωθούν με τη χρήση της ψηφιακής πλατφόρμας Historiana.
- Να αναπτύξουν δεξιότητες κριτικής σκέψης, για να αξιολογούν και να επιλέγουν τις πληροφορίες που αντλούν από το διαδίκτυο.

Εκτιμώμενη Διάρκεια

Μία (1) διδακτική ώρα

Λογισμικό

Για την παρουσίαση της διδασκαλίας, χρησιμοποιείται το λογισμικό παρουσιάσεων Powerpoint της Microsoft, το οποίο οι μαθητές γνωρίζουν και αποτελεί έναν σύγχρονο και ευρέως διαδεδομένο τρόπο ηλεκτρονικής παρουσίασης εννοιών, δεδομένων και πληροφοριών. Με το πρόγραμμα αυτό κατασκευάζονται διαφάνειες, οι οποίες μπορούν να περιλαμβάνουν όλα τα οπτικοακουστικά μέσα, προκαλώντας το ενδιαφέρον και τη συμμετοχή των μαθητών.

5. Ψηφιακή πλατφόρμα Historiana

Για τη συγκέντρωση των δεδομένων και την επεξεργασία του υλικού, χρησιμοποιείται η ψηφιακή πλατφόρμα Historiana. Η Historiana έχει δημιουργηθεί με την πρωτοβουλία του Ευρωπαϊκού Συνδέσμου Ενώσεων Καθηγητών Ιστορίας, σε συνεργασία με την Europeana, και αποτελεί ένα αξιόπιστο ψηφιακό εγχειρίδιο διδασκαλίας του μαθήματος της Ιστορίας. Το μάθημα διεξάγεται στο εργαστήριο πληροφορικής του σχολείου. Ο εκπαιδευτικός έχει διαμοιράσει στα εκπαιδευτικά mail των μαθητών τον σύνδεσμο με την e-Learning δραστηριότητα, η οποία περιλαμβάνει τα παρακάτω στάδια, έτσι, όπως εμφανίζονται στις αντίστοιχες εικόνες. Οι μαθητές επισκέπτονται τον σύνδεσμο που τους διαμοιράστηκε και εμφανίζεται μπροστά τους η δραστηριότητα, έχουν τη δυνατότητα να μετακινούνται από το ένα μπλοκ στο άλλο, επιλέγοντας τον αντίστοιχο αριθμό.

Στον αριθμό ένα (1) υπάρχει μπλοκ κειμένου (text), όπου οι μαθητές παρατηρούν τη φράση του Άγγελου Σικελιανού, με στόχο την προβληματοποίησή τους:

Σχήμα 1. Μπλοκ κειμένου

Στη συνέχεια, με την καθοδήγηση του εκπαιδευτικού, η ομάδα ένα «ανοίγει» το νούμερο δυο (2) και η ομάδα δύο το νούμερο τρία (3). Πρόκειται για δύο μπλοκ ένθετο (embed). Εκεί, υπάρχουν οδηγίες για τα βήματα που πρέπει να ακολουθήσουν, αφού επισκεφθούν από έναν σχετικό σύνδεσμο:

Σχήμα 2. Μπλοκ ένθετο

Σχήμα 3: Μπλοκ ένθετο

Τέλος, η κάθε μια ομάδα καλείται να γράψει την απάντησή της στα δύο μπλοκ ερωτήσεων (question) που ακολουθούν και αντιστοιχεί ένα για την κάθε ομάδα. Το τέσσερα (4) για την ομάδα ένα και το πέντε (5) για την ομάδα δύο:

Σχήμα 4. Μπλοκ ερωτήσεων

The screenshot shows a quiz interface with a yellow header containing the text 'ΜΥΛΗΝΑΙΚΕΣ ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΕΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑ'. Below the header is a navigation bar with buttons for '1', '2', '3', '4', and '5', and a '+ Add to my Historiana' button. The main content area is titled '? ΟΜΑΔΑ 1' and contains the text: 'Αφού μελετήσατε τα κείμενα , παραθέστε τις πληροφορίες που θεωρείτε ότι απαντούν στο ερώτημα: Ποιες πτυχές της μυκηναϊκής κοινωνίας αναδεικνύονται μέσα από τις τοιχογραφίες;'. Below the text is a large text input field with the placeholder 'Write your answer here'.

Σχήμα 5. Μπλοκ ερωτήσεων

The screenshot shows a quiz interface with a yellow header containing the text 'ΜΥΛΗΝΑΙΚΕΣ ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΕΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑ'. Below the header is a navigation bar with buttons for '1', '2', '3', '4', and '5', and a '+ Add to my Historiana' button. The main content area is titled '? ΟΜΑΔΑ 2' and contains the text: 'φού μελετήσατε τα κείμενα , παραθέστε τις πληροφορίες που θεωρείτε ότι απαντούν στο ερώτημα: Ποιες πτυχές της μυκηναϊκής κοινωνίας αναδεικνύονται μέσα από τις τοιχογραφίες;'. Below the text is a large text input field with the placeholder 'Write your answer here'.

Η εκπόνηση της εργασίας γίνεται με διαδραστικό τρόπο, προκαλώντας το ενδιαφέρον και τη συμμετοχή των μαθητών, οι οποίοι καλούνται να κατακτήσουν τη γνώση με διερευνητικό και ομαδοσυνεργατικό τρόπο, λειτουργώντας σε κλίμα συνεργασίας, διαλόγου και επικοινωνίας.

5.1. Οργάνωση και σχεδιασμός της διδασκαλίας

Το μάθημα θα διεξαχθεί με τη χρήση σύγχρονων μέσων διδασκαλίας. Ο καθηγητής θα πρέπει να έχει ολοκληρώσει την παρουσίαση του Powerpoint, να έχει προγραμματίσει τα βήματα που θα ακολουθήσει, να έχει συγκεντρώσει το απαραίτητο υλικό, να έχει ετοιμάσει τις δραστηριότητες, τα φύλλα εργασίας και τον τρόπο αξιολόγησης των μαθητών. Θα πρέπει να είναι σε θέση να τροφοδοτήσει τους μαθητές με τα αναγκαία μόνο στοιχεία που θα είναι ικανά να προκαλέσουν τον προβληματισμό και το ενδιαφέρον τους, έτσι, ώστε να ευνοηθεί ο διάλογος και η ανταλλαγή απόψεων. Στη διάρκεια της διδακτικής ώρας, οι μαθητές θα είναι αυτοί που θα αναλάβουν ενεργό δράση, ώστε, μέσα από την ομαδοσυνεργατική και την ανακαλυπτική μάθηση, να οικοδομήσουν και να κατακτήσουν τη γνώση. Στην προσπάθεια αυτή, ο ρόλος του εκπαιδευτικού είναι συντονιστικός και εμπνευστικός.

5.2. Υλικοτεχνική υποδομή

Για τη διεξαγωγή του μαθήματος, απαιτείται η χρήση του εργαστηρίου πληροφορικής της σχολικής μονάδας, καθώς, μέσω των ηλεκτρονικών υπολογιστών, θα πραγματοποιηθεί η e-Learning δραστηριότητα. Επίσης, χρειάζεται βιντεοπροβολέας για την παρουσίαση του Powerpoint. Η συμπλήρωση των φύλλων εργασίας μέσω της Historiana μειώνει τα έξοδα εκτυπώσεων και, κατά συνέπεια, τις βλαβερές συνέπειες της άσκοπης κατανάλωσης χαρτιού για το περιβάλλον.

5.3. Διεξαγωγή της διδασκαλίας

Η διδασκαλία ξεκινάει με την προβολή μιας φράσης του Άγγελου Σικελιανού, η οποία υπογραμμίζει τη σχέση κοινωνίας – τέχνης, ενώ ακολουθούν εικόνες από τοιχογραφίες μυκηναϊκών ανακτόρων, οι οποίες παραπέμπουν σε δραστηριότητες της κοινωνικής ζωής και παρέχουν πληροφορίες για την εμφάνιση και την ενδυμασία ανδρών και γυναικών. Στη συνέχεια, ακολουθεί η e-Learning δραστηριότητα, όπως την αναλύσαμε διεξοδικά παραπάνω. Στο σημείο αυτό, πρέπει να σημειωθεί ότι ο διαχωρισμός της τάξης σε ομάδες και η ανάθεση ρόλων έχουν πραγματοποιηθεί σε προηγούμενη διδακτική ώρα. Με βάση τα όσα απάντησαν στα φύλλα εργασίας τους οι ομάδες, ο εκπαιδευτικός, σε συνεργασία με τους μαθητές, συνοψίζει τα αποτελέσματα της έρευνάς τους σε ένα σχεδιάγραμμα. Μετά τη σύνοψη των αποτελεσμάτων, επιχειρείται μια σύντομη συζήτηση για τη διαδικασία που ακολουθήθηκε και οι μαθητές αναφέρουν τα σημεία που θεωρούν ότι θα μπορούσαν να τα πάνε καλύτερα.

Στη συνέχεια, ο εκπαιδευτικός διανέμει σε έντυπη μορφή φύλλο εργασίας με άσκηση αντιστοίχισης, προκειμένου να διαπιστωθεί το επίπεδο κατανόησης του νέου γνωστικού αντικείμενου και η δυνατότητα εφαρμογής του στις σύγχρονες κοινωνίες. Με τη συζήτηση που ακολουθεί και με αφορμή τους νεότερους πίνακες που συμπεριλαμβάνονται στην άσκηση αντιστοίχισης, οι μαθητές συνειδητοποιούν τη διαχρονική σχέση τέχνης - κοινωνίας. Έπεται η φάση της αξιολόγησης, κατά την οποία, με τη συμπλήρωση εννοιολογικού χάρτη, επιτυγχάνεται ο αναστοχασμός και η επανατροφοδότηση της διαδικασίας και εξετάζεται ο βαθμός επίτευξης των διδακτικών στόχων. Η τεχνική που χρησιμοποιείται είναι η ετεροαξιολόγηση και η λεκτική αυτοαξιολόγηση. Ο εκπαιδευτικός θα μελετήσει εκ νέου τα φύλλα εργασίας και αξιολόγησης, προκειμένου να εντοπίσει τα σημεία που θα πρέπει να αποσαφηνιστούν και να αξιολογήσει την αποτελεσματικότητα των διδακτικών μεθόδων που χρησιμοποίησε σε σχέση με την επίτευξη των στόχων. Πριν το τέλος της διδακτικής ώρας, ο εκπαιδευτικός προβάλλει μια εικόνα και καλεί τους μαθητές να την παρατηρήσουν και να εκθέσουν τον συλλογισμό τους, για να τους δώσει το ερέθισμα να συνδέσουν τη νέα γνώση με τη σύγχρονη πραγματικότητα. Μέσα από τη διαδικασία αυτή, αναπτύσσεται η κριτική και συνθετική σκέψη των μαθητών.

5.4. Πλεονεκτήματα χρήσης της πλατφόρμας

Η πλατφόρμα Historiana, αρχικά, δίνει την ευκαιρία σε επιστήμονες από όλη την Ευρώπη να συνεισφέρουν στη διαμόρφωση του περιεχομένου της και στον εμπλουτισμό των πηγών και των δομικών της στοιχείων, καθιστώντας την ένα ενημερωμένο, σύγχρονο και ευέλικτο εργαλείο στα χέρια των εκπαιδευτικών για τους οποίους, κυρίως, έχει σχεδιαστεί. Μέσω της Historiana, οι εκπαιδευτικοί μπορούν να έχουν εύκολα, γρήγορα και δωρεάν πρόσβαση σε ένα πλούσιο διεθνές περιεχόμενο το οποίο είναι, έτσι, επιμελημένο, ώστε να παρέχει ποιοτικές και αξιόπιστες πληροφορίες. Έχουν τη δυνατότητα να δημιουργήσουν και να μοιραστούν τα περιεχόμενα που οι ίδιοι έχουν δημιουργήσει, στηριζόμενοι σε δικές τους

πηγές ή σε πηγές της πλατφόρμας, να μεταφράσουν το διαθέσιμο υλικό, να ελέγξουν και να αξιολογήσουν τις απαντήσεις και τις εργασίες των μαθητών. Επίσης, μπορούν να βρουν συμβουλές και παραδείγματα διδασκαλίας με τη χρήση νέων στρατηγικών, καινοτόμων εργαλείων και μαθησιακών δραστηριοτήτων, στον ιστότοπο labs.historiana.eu. Επομένως, πρόκειται για ένα αξιόπιστο και εύχρηστο εργαλείο που μπορεί να βοηθήσει τον εκπαιδευτικό να επιτύχει τους διδακτικούς του στόχους, να τονίσει τα σημεία που θεωρεί πιο σημαντικά, να διευκρινίσει τυχόν ασάφειες, να δώσει μια σφαιρική εικόνα στους μαθητές για το προς διδασκαλία θέμα, εντάσσοντάς το στη χωρική και χρονική αλληλουχία των γεγονότων. Τέλος, η διαδικασία δεν απαιτεί ιδιαίτερες γνώσεις πληροφορικής.

Από την άλλη πλευρά, οι μαθητές κινούνται σε ένα πεδίο οικείο για τους περισσότερους από αυτούς. Η συντριπτική πλειοψηφία των νέων είναι εξοικειωμένη με τη χρήση υπολογιστών, διαδικτύου και λογισμικών. Έτσι, έχουν την ευκαιρία να επεξεργάζονται ένα πλήθος πληροφοριών που προέρχεται όχι από τις σελίδες ενός βιβλίου αλλά από ένα φιλικό, σύγχρονο και διαδραστικό περιβάλλον. Παράλληλα, καλλιεργούν δεξιότητες που θα τους βοηθήσουν να αναπτύξουν ιστορική σκέψη. Εκτός από τους εκπαιδευτικούς, η Historiana έχει αναπτύξει ένα ευρύ δίκτυο συνεργασίας με Ινστιτούτα Πολιτιστικής Κληρονομιάς. Οποιοδήποτε Ινστιτούτο έχει πρόσβαση στο περιεχόμενο της ψηφιακής εγκυκλοπαίδειας Europeana έχει τη δυνατότητα να δημιουργήσει σελίδα συνεργατών στη Historiana, οι οποίοι θα προσθέσουν το δικό τους υλικό. Ακόμη, οι συλλογές τους, που είναι διαθέσιμες στην Europeana, μπορούν να ενταχθούν στις ψηφιακές συλλογές της Historiana. Τέλος, έχουν την επιλογή να δημιουργήσουν και να δημοσιεύσουν τις δικές τους e- Learning δραστηριότητες και συλλογές πηγών σε όποια γλώσσα επιθυμούν, να προσεγγίσουν ιστορικούς και να τους ενημερώσουν σχετικά με τη δυνατότητα χρήσης και διαμόρφωσης της πλατφόρμας. Όλα τα παραπάνω παρέχουν στα Ινστιτούτα τη δυνατότητα βελτίωσης των ηλεκτρονικών παροχών τους και αλληλεπίδρασης με εκπαιδευτικούς οργανισμούς και μαθητές, στις εθνικές τους γλώσσες.

Σημαντικό, επίσης, προτέρημα της Historiana είναι η χρήση αυθεντικού υλικού. Αυθεντικό υλικό είναι η χρήση πραγματικών προφορικών ή γραπτών κειμένων που παράγονται ή σχεδιάζονται από φυσικούς ομιλητές και προορίζονται για ένα πραγματικό κοινό, προκειμένου να μεταφέρουν ένα πραγματικό μήνυμα, το οποίο συνδέεται άρρηκτα με το περιβάλλον του ακροατηρίου. Η εκπαιδευτική διαδικασία αφορά στην ανάπτυξη σχολικών δραστηριοτήτων που προσομοιάζουν με δραστηριότητες και καταστάσεις της καθημερινής ζωής και ανταποκρίνονται στις ανάγκες και τα ενδιαφέροντα των μαθητών. Το γνήσιο υλικό μπορεί να είναι υλικό ακρόασης και προβολής, οπτικό ή έντυπο υλικό ή ακόμα και πραγματικά αντικείμενα και θεωρείται ότι συμβάλλει, ουσιαστικά, στη διδακτική διαδικασία. Όταν η επιλογή του υλικού πληροί κριτήρια, όπως η καταλληλότητα, η εκμεταλλευσιμότητα, η ποικιλία και η παρουσίαση, τότε, τα αποτελέσματα στη διδασκαλία είναι εντυπωσιακά, καθώς εγείρει το ενδιαφέρον των μαθητών, καλύπτει της μαθησιακές τους ανάγκες και παρέχει κίνητρα για μάθηση. Η χρήση κατάλληλου αυθεντικού υλικού βοηθάει στην ανάπτυξη προσληπτικών, παραγωγικών και κοινωνικοπολιτισμικών δεξιοτήτων και συμβάλλει στην καλλιέργεια της ενσυναίσθησης και της κατανόησης της νέας διαπολιτισμικής πραγματικότητας (Ηλιοπούλου & Μήτσιου, 2020). Σε συνεργασία και με τις διαθέσιμες συλλογές από την πλατφόρμα Europeana δίνονται πολλαπλές προοπτικές για ιστορικές, πολιτικές, οικονομικές, πολιτιστικές και ανθρώπινες εξελίξεις σε όλη την Ευρώπη. Οι δυο πλατφόρμες μπορεί να χρησιμοποιηθούν ως ψηφιακές βιβλιοθήκες, που παρέχουν ψηφιακούς πόρους για χρήση σε μαθησιακά περιβάλλοντα στα μαθήματα Ιστορίας.

Τελειώνοντας, θα πρέπει να αναφέρουμε ότι η χρήση της πλατφόρμας δεν υποβαθμίζει τον ρόλο του εκπαιδευτικού, καθώς έχει να επιτελέσει ένα δύσκολο και σημαντικό έργο που περιλαμβάνει την προετοιμασία, την υλοποίηση της διδασκαλίας και την αξιολόγηση. Πέρα από αυτά, θα πρέπει να βρίσκεται σε εγρήγορση, ώστε να προκαλεί το ενδιαφέρον και τη συμμετοχή των μαθητών, επιτρέποντάς τους, παράλληλα, να συνεργάζονται και να αναλαμβάνουν πρωτοβουλίες. Ο εκπαιδευτικός είναι εκείνος που θα κρίνει, στο τέλος, αν οι παρεχόμενες πληροφορίες και οι δραστηριότητες βοήθησαν τους μαθητές να κατακτήσουν τη γνώση, έτσι, ώστε να προσαρμόσει ανάλογα τη διδασκαλία του (Anagnostou et al., 2020).

6. Συμπεράσματα

Συμπερασματικά, διαπιστώνουμε ότι το εκπαιδευτικό μας σύστημα, στο πλαίσιο της γενικής αναδιάρθρωσης που χρειάζεται, προκειμένου να συμβαδίσει με τις εξελίξεις της τεχνολογίας που καθορίζουν τον σημερινό τρόπο ζωής αλλά και με τις σύγχρονες θεωρίες μάθησης που αποσκοπούν στη διαμόρφωση καταρτισμένων και ενεργών πολιτών, είναι απαραίτητο να χρησιμοποιήσει όλα τα μέσα και τα εργαλεία που του προσφέρουν οι ΤΠΕ.

Ειδικότερα, όσον αφορά στη διδασκαλία του μαθήματος της Ιστορίας, η ψηφιακή πλατφόρμα Historiana αποτελεί ένα δωρεάν, εύχρηστο και αξιόπιστο εργαλείο που μπορεί να βοηθήσει τον εκπαιδευτικό να διεξάγει ένα ζωντανό και ενδιαφέρον μάθημα, επιλέγοντας υλικό από μια τεράστια δεξαμενή ψηφιακών πηγών. Επίσης, του παρέχει δυνατότητες δημιουργίας μαθησιακών και online δραστηριοτήτων που είναι ικανές να προκαλέσουν το ενδιαφέρον και τη συμμετοχή των μαθητών και να τους καλλιεργήσουν κριτικές και συνθετικές δεξιότητες, με στόχο τη διαμόρφωση ιστορικής σκέψης και συνείδησης. Αποτελεί ένα μαθησιακό περιβάλλον φιλικό προς τους μαθητές και, παράλληλα, συνάδει με τις αρχές των σύγχρονων θεωριών μάθησης που εστιάζουν στον μαθητοκεντρικό τρόπο διδασκαλίας.

Τα οφέλη από την ορθή χρήση τέτοιων εφαρμογών στην εκπαίδευση είναι πολλαπλά, αφού μπορούν να συμβάλουν στην προσπάθεια που πρέπει να γίνει από την πολιτεία, την κοινωνία και από κάθε έναν από εμάς χωριστά, να αποδεσμεύσουμε τους μαθητές από την δασκαλοκεντρική και ανιαρή διαδικασία μάθησης. Τα παιδιά δεν μπορεί να παραμένουν δέσμια ενός συστήματος που τα θέλει παθητικούς αποδέκτες συσσωρευμένων γνώσεων, με κυρίαρχο στόχο την εισαγωγή τους στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση. Αντίθετα, οφείλουμε να τους δώσουμε τα εφόδια εκείνα που θα τους ανοίξουν τους πνευματικούς τους ορίζοντες και θα τα καταστήσουν ενεργούς και δημιουργικούς πολίτες.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Anagnostou, Chatziefstratiou, Peristeri, & Theofanellis. (2020). Suggestions on how to use Europeana for pedagogical purposes in order to promote Europe's cultural heritage. *International Conference on Cultural Informatics, Communication & Media Studies*, 1.
- Ott, M., & Pozzi, F. (2011). Towards a new era for Cultural Heritage Education: Discussing the role of ICT. *Computers in Human Behavior*, 27(4), 1365-1371.
- Taibi, D., Fulantelli, G., Dietze, S., & Fetahu, B. (2013). A Linked Data approach to evaluate Open Education Resources. In *Proceedings of the 2013 International Conference on Education and Modern Educational Technologies*, Cambridge, MA, USA, 30 January–1 February 2013.
- Ηλιοπούλου, Κ., & Μήτσιου, Σ. (2020). Η αξιοποίηση του αυθεντικού υλικού στη διδασκαλία της ελληνικής ως δεύτερης/ ξένης γλώσσας στη μη τυπική εκπαίδευση: Μια ερευνητική προσέγγιση σε μαθητές πολιτισμικά διαφορετικών ομάδων. *International Journal of*

- Educational innovation*. Vol.2 (2020) – Issue 7, 7-10. Ανακτήθηκε από: https://journal.eepek.gr/assets/uploads/manuscripts/manuf_219_qTylteEQvN.pdf.
- Θεοδότου, Ε. (2014). Περιοδικό ΕΔΕΕΚ, «Εκπαιδευτικός σχεδιασμός στη μαθησιακή διαδικασία: Έννοιες και προβληματισμοί για το περιεχόμενό του», Κρήτη.
- Οικονόμου, Β. (2020). «*Homeschooling in New York: A legal analysis*». Retrieved in 2008-11-20, «Η τεχνολογία στην εκπαίδευση».
- Πετροπούλου, Ουρ., Κασιμάτη, Κατ., & Ρετάλης, Συμ. (2015). «Έννοια και Περιεχόμενο της Εκπαιδευτικής Αξιολόγησης στον 21ο Αιώνα», Ενότητα 1.4: «Εκπαιδευτικός Σχεδιασμός και Σύγχρονες Διδακτικές Προσεγγίσεις». Στο Θ. Σμπρίνη (Επιμ.), «*Σύγχρονες Μορφές Εκπαιδευτικής Αξιολόγησης Με Αξιοποίηση Εκπαιδευτικών Τεχνολογιών*», εκδ. ΣΕΑΒ.

Διαδίκτυο

<https://www.euroclio.eu/>

<https://historiana.eu/>

<https://docplayer.gr/67284551-Odigies-hrisis-gia-to-historiana.html>